

SAKRALITĀTES JEB SVĒTUMA UZTVERE MŪSDIENĀS

Janīna Kursīte
janina.kursite@lu.lv

Atslēgas vārdi: sakrālais un profānais tradīcijā un mūsdienās, Latvijas svētumi: kvantitatīvais un kvalitatīvais aspekts, sakrālā formu daudzveidība mūsdienās

Rakstā, balstoties 2013.–2015. g. raksta autores veiktajā plašajā aptaujā (pāri par 2000 respondentu no visiem Latvijas novadiem), aplūkota jēdzienu “sakrāls”, “sakrālās vērtības”, “simboliskās vērtības” evolūcija Latvijas sabiedrībā.

Mūsdienu sabiedrība, īpaši sākot ar 20. gs. otro pusi (t.i., ar postmodernisma strāvājuma laiku), apzināti nojaukusi robežas iepriekš stingrajā dihotomijā “sakrālais–profānais”, veidojot jaunus priekšstatus par sakralitāti. Kā viens no aktīvākajiem mūsdienu izpratnes par sakrālo izzinātājiem jāmin angļu zinātnieks Gordons Linčs (Gordon Lynch), kura uzmanības fokusā ir t.s. postpatriarhālais garīgums, ko, viņaprāt, raksturo uztveres un uzskatu plurālisms¹. Sakralitātes apziņa mūsdienu Eiropā ir kardināli pārtapusi, jo arvien biežāk tiek runāts par sakrālā izpausmēm masu kultūrā, sākot no astroloģijas, maģiskajiem kristāliem un beidzot ar sportu un popmūziku². Tā ir cita un citāda pieeja sakrālajam, kā tas ticis traktēts iepriekšējos gadsimtos un kā to vēl 20. gs. traktēja salīdzināmās reliģijas pētnieks Rūdolfss Otto (Rudolf Otto; 1869–1937) un rezumēja tās pašas pētniecības nozares pārstāvis Mirča Eliade (Mircea Eliade; 1907–1986), ietverot kodolīgā nošķīrumā “sakrālais un profānais”³. Latviešu tradicionālās sakrāluma izpratnes rekonstrukcijas mēģinājumiem 20. gs. pievērsās Ludvigs Adamovičs⁴, Kārlis Straubergs⁵, Eduards Šturms⁶, Edgars Dunsdorfs⁷, Haralds Biezais⁸ u.c. Lasītājiem piedāvātais raksts ir mēģinājums iezīmēt sakrālā jaunās iespējamās robežas, sakritības un atšķirības starp ekspertu piedāvāto Latvijas kultūrvērtību (svētumu) sarakstu un to, kādu to redz un veido neeksperti.

Tradīcijā sakņotā sabiedrībā tika stingri nošķirta sakrālā telpa (svētvieta un svētobjekti dabā, arī baznīca, svētais stūris jeb kaktis dzīvojamā telpā u.c.) no profānās telpas, svētās būtnes (dievības un gari) vai svētītās būtnes (varoņi) no parastajām būtnēm, svētki (īpašais laiks) no ikdienas. Sakrālais tradicionāli ir bijis saistīts ar priekšstatu par veselumu, vienreizību, savukārt profānais ar priekšstatu par sadalīto, triviālo, daudzreiz atkārtojamo. “Simboliskie svētumi, kad tie sāk

zaudēt unikālo nesadalītas dārgumlietas nozīmi un nokļūst daudzkārtības, vairuma statusā, iegūst negatīvu un destruktīvu jēgu.”⁹ Tāpat sakrālais asociējies ar kādas tautas, valsts svētumiem kā tādiem, tai skaitā arī literatūras, mākslas klasiku un tās atsevišķiem reprezentantiem, kas, līdzīgi, kā tas praktizēts reliģijā, tikuši netiešā veidā kanonizēti.

Paralēli šai ilgstošā laikā izkoptajai attīstības līnijai, kas tika balstīta pagātnes vērtību uzturēšanā, 20. gs. 90. gadu otrajā pusē

Eiropā arvien spēcīgāku balsi ieguva svētumu dekanizācijas procesi, kas, laikam ejot, kļuva aizvien agresīvāki un tradicionālās sakrālās vērtības (sākot ar reliģiju un beidzot ar literatūru) noliedzošāki. Sakrālajam tradicionāli ir tikusi piedēvēta saikne ne tikai ar noslēpumaino, bet arī ar nopietno, ar to, kas tiek sabiedrības respektēts un ierindots pie vērtībām. Līdz ar to sakrālajam pretdabisks bijis tā saistījums ar smieklīgo, izmejamu, statusā pazemināmo¹⁰. Tiesa, postmodernisma laikmets nebūt nav pirmais, kas centies pārsvītrot “sakrālais–profānais” dihotomiju. Gandrīz katra liela (garāka vai īsāka) sakrālo vērtību perioda noslēgumā tās tiek apšaubītas, vai nu tiši pazeminot, padarot par smieklīgām, prozaiski skaidrojamām, vai vienkārši aizliedzot. Tas, kas vienam ir svētumi, otram nezināšanas vai neizpratnes dēļ tie var nebūt svētumi. Ja par nesakritībām priekšstats ikdienas lietām parasti nemēdz karot (sliktākajā gadījumā tas izsauc strīdus), tad par svētumiem mēdz cīnīties gan ar uzstājīgu pārliecināšanu, gan ar fizisku ietekmēšanu.

Pēc franču žurnālā *Charlie Hebdo* 2014.–2015. g. ievietotajām karikatūrām, vērsta jām pret reliģiju svētumiem, un pēc musulmaņu pravieša Muhameda attēlojuma suņa izskatā Zviedrijas mākslinieka Lāša Vilka 2007. g. publicētā karikatūrā, Latvijas mākslinieka Kristiana Brektes ilustrācija ar kariķēti atkailinātiem latviešu kultūrā “kanonizētajiem” Raini un Aspaziju žurnālā “Domuzīme” (2015, Nr.1) liekas esam tikai viegla mūsdienu provokācija. Zīmīgi arī pēdējos gados vērojami starptautisku konferenču, diskusiju, masu gājienu pieteikti izaicinošie temati un saukļi, kā, piem., “Māksla, zaimošana un brīvība” (konference Kopenhāgenā 2015.g. februārī) vai *Je suis Charlie* (ielu gājienos). Mūsdienu cilvēks saskaras ar tik kardinālām izmaiņām sakrālā uztverē, ka šķiet nav vairs jomas, ne objekta, kas nevarētu tikt nomests no “sakralitātes kuģa” un no unikalitātes statusa pārņemts uz vairumu un daudzkārtību. To var uzskatīt par cenšanos atgriezties sā-

kotnējā haosa stāvoklī, lai pēc tam mēģinātu kopējo sakrālo vērtību namu celt pilnīgi no jauna. To var vērtēt arī kā Eiropas kultūras strupceļu, garīgo vērtību virziena zaudējumu iepreti Austrumu vērtību stingrajam režģim.

Līdztekus pastāvējusi un joprojām pastāv toleranta pieeja, kuras pamatā ir savu vērtību apzināšana un kopšana, nenoliedzot citas iespējamās vērtības. Nedaudz sīkāk par sakrālajām vērtībām, kas pārmantotas no ilgstošākā laikā veidotas tradīcijas vai veidotas pēc tradicionālo vērtību pamata. Viens no ceļiem, kā aktualizēt tradicionālās kultūrvērtības *alias* svētumus Latvijā un papildināt tos ar jauniem, bija Kultūras kanona izveide, kas aizsākās 2007. g. un pirmajā paņēmienā tika pabeigta 2009. g.¹¹ Septiņās jomās (Tautas tradīcijas; Mūzika; Literatūra; Arhitektūra un dizains; Kino; Skatuves māksla; Visuālā māksla) attiecīgās nozares ekspertu grupa izveidoja kanonisku vērtību sarakstu, kopskaitā 99. Jau pats vārds “kanons” norāda uz ekspertu tiecību kanonizēt, līdzīgi kā tas baznīcā ticis un tiek darīts. Šī raksta autorei bija iespēja būt starp ekspertiem, kas veidoja “Tautas tradīciju vērtību” reģistru. Kaut arī rezultātā tapa saraksts, kas ieguva nosaukumu Kultūras kanons, pats ekspertu darba process vairāk līdzinājās kultūras vienību atlasei un to beatifikācijai, ekspertiem diskutējot un balsojot, jo, atšķirībā no kanonizācijas baznīcā, šeit nebija viena pāvesta, kas pasludina tās vai citas vienības svētumu, vien tikai tās kultūrvērtību vienā laika posmā, kas var tikt pārskatīta nākamajā laika posmā. Par to, ka tā nebija 99 kultūrvērtību kanonizācija, bet labākajā gadījumā mēģinājums tās beatificēt, liecināja arī sabiedrībā un starp ekspertiem nesen atsākušās diskusijas, vai saraksts nav papildināms, vai sarakstā nav aizmirstas vēra liekamas kultūrvērtības¹². Jau tas vien rāda, ka 21. gs. priekšstats par sakrālajām vērtībām izteikti atšķiras no tā, kāds tas bijis iepriekšējos gadsimtos. Proti, pats jēdziens “kanons”, kuram būtu jāietver sevī priekšstats par stabilitāti, nemainību, ilglaičīgumu,

izrādīties tieši pretēji — īslaicīgs un maiņām pakļauts. Savukārt apzīmējums “sagrāls” attiecībā uz kolektīvajām vērtībām ieguvis paplašinājumu, ietverot tajā segmentus no popkultūras elementiem, kuru izvēlē liela nozīme kritērijam “populārs, tautā ejošs”.¹³ Eiropas kultūrā vismaz vairākus gadsimtus kolektīvo vērtību reģistra izvērst skaidrojums un pamatojums tika veikts enciklopēdijās. Enciklopēdiju autori — parasti savā nozarē atzīti eksperti, kas vai nu patstāvīgi vai saziņā ar kādu augstāku ekspertu institūciju (piem., redkolēģiju) izveidoja reprezentablu vērtību šķirklju sarakstu, sava veida šķirklju kanonu, īpaši nerūpējoties par to, vai un cik lielā mērā saraksts atbilst tam, kādu to gribētu redzēt enciklopēdijas lasītāji.

Ņemot vērā Eiropā 21. gs. notikušo akcentu pārbīdi daudzos jautājumos no “ekspertu viedoklis” uz “tautas viedoklis”, ko parasti izzina, veidojot plašas aptaujas, raksta autore izveidoja virtuālu projektu ar nosaukumu “Mūsu Latvija”, 2013.–2015. g. aptaujājot **pāri par** 2000 dažāda vecuma, tautību un sabiedrības slāņu Latvijas vai ar Latviju saistītus cilvēkus, lūdzot vai nu īsā sarakstā vai izvērstāk (ar motivāciju) minēt līdz 10 (skaits varēja variēties) Latvijas svētumus jeb vērtības. Iecerēs mērķis, gatavojoties Latvijas valsts simtgadei, bija izveidot 21. gs. sākumā par vērtībām uzlūkotu kolektīvu sarakstu. Tālākā iecerē, balstoties uz izveidoto reģistru, tiku veidota jauna veida Latvijas enciklopēdija jeb enciklopēdisks izdevums, kur šķirklju sarakstu un daļēji arī aprakstu būtu veidojusi ne ekspertu grupa, bet iespējami plaši pārstāvēts Latvijas un ar Latviju saistīts cilvēku kolektīvs.

Atsevišķi jāpiezīmē, ka priekšstats par to, kas ir vērtība, sakrāla vērtība, Latvijas simboliska vērtība, mūsdienās ir ļoti dažāds. Te lielā mērā redzama tradicionālo sakrālo vērtību desakralizācijas un iepriekš par tādām neuzskatītu īpašību u.tml. sakralizācijas tendence, par kuru attiecībā uz 21. gs. sabiedrību savos pētījumos raksta gan Gordons Linčs¹⁴, gan citi.¹⁵

Raksta autores aptaujātie pārstāv visus Latvijas novadus un, kā jau minēts, ļoti plašu sociālo spektru, sākot no pensionāriem un beidzot ar studentiem un skolēniem, atsevišķos gadījumos pat ar 7–8 gadus veciem bērniem. Aptaujāto vidū bija tādi, kas kopj savu zemi, strādā kādā šaurā profesijā, gan arī kultūras un politiskās elites (vārda neitrālā nozīmē) pārstāvji, Latvijā dzīvojoši un ārpus Latvijas dažādu iemeslu dēļ uzturošies cilvēki. Aptaujas tika veiktas (1) folkloras ekspedīcijās (Valkas, Dundagas, Limbažu, Salacgrīvas, Rēzeknes, Ludzas, Daugavpils novadā), (2) tūrisma firmas *Impro* rīkotos ikgadējos braucienos (kopskaitā 15 braucieni, katrā no tiem 35–45 cilvēki), kur parasti pulcējas visdažādāko profesiju, vecuma un interešu pārstāvji, (3) individuālos izpētes braucienos Latvijas novados, (4) Latvijas Universitātē, Latvijas skolās, tautasnamos, Latvijas novadu bibliotēkās, (5) veicot individuālas aptaujas rakstiski vai telefoniski u.c.

Aptaujā iegūto Latvijas sakrālo vērtību karte ir gan daudzveidīga, gan vienlaikus raiba. Varētu domāt — cik cilvēku, tik vērtību, taču tas būtu pārspilējums. Nevar nesaskatīt, ka arī mūsdienās, līdzīgi kā uz tradīciju pārmantojumu orientētā sabiedrībā, priekšstatus par vērtībām (tai skaitā sakrālām vērtībām) lielā mērā veido sociālā vide: “Cilvēks sakņojas savā vidē un tajā pašā laikā pakārtojas lielākai struktūrai (mūsdienu Rietumu pasaulē — augsti urbanizētai kārtībai), kas iedarbojas uz viņa pašapzināšanos, domāšanu, morāli utt.”¹⁶

Aptaujas rezultātā tapušais apjomīgais Latvijas vērtību jeb svētumu saraksts lielākas pārskatāmības labad ir sadalīts vairākās nosacīti tematiskās grupās: a) sakrālo ideju, kolektīvo īpašību koncepti; b) Latvijas ainava un kultūrainava; c) simboliskas vietas; d) pārdabiskas būtnes un simboliski tēli; e) simboliskas darbības un norises; simboliski datumi; f) simboliski ēdieni, dzērieni; g) simboliskas personas un lietas; h) simboliski teksti; i) simboliskas vienības un zīmoli; zīmes.

Sakrālo ideju, kolektīvo īpašību koncepti. Šajā samērā vispārīgajā vērtību sadaļā aptaujātie iekļāvuši gan simboliski pildītus jēdzienus (piem., Atmoda, Trešā Atmoda; Māras zeme; Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes; Austras koks), gan (un tas ir visbiežāk) Latvijā vēlamo cilvēcisko īpašību un kvalitāšu uzskaitījumu (piem., cieņa pret tēvu un māti; draudzīgums; drosme; dzimtenes mīlestība; eiropeskums; godīgums; izdzīvošanas un pielāgošanās spēja; latviešu izcilība un ciņaspars trimdā; māju sajūta; pašapziņa; pašsaglabāšanās instinkts; patriotisms; sīkstums; spītīgums; ticība labajam; strādīgums; tautas vienotība, tautas vienotība dziedot; tiecība pēc izglītības u.c.). Minētas arī tās īpašības, kas raksturo Latvijas novadu ļaudis, kā arī atsevišķi vīriešus un sievietes (kurzemnieku atturīgais vēsums, lepnums; latgaliskā sakņu apziņa; ļoti skaistas sievietes; sieviete smaidoša, ar sakoptiem matiem; skaistas sievietes un kas svarīgi — gudras; visu varošās, tomēr sievišķīgās sievietes; radošas sievietes; sieviete-māte; sievas kā liepas; vīrieši — lepni un drosmīgi, ar augstu apziņu un stāju). Kā redzam, atbildēs netrūkst arī humora dzirksts, tiesa, humora izpratni kā Latvijas cilvēku vērtību savās atbildēs minējuši vien daži aptaujātie. Jāpiezīmē, ka aptaujās minētās kolektīvās īpašības vai sakrālo ideju koncepti bija ar lielu izkliedi. Neviens no tiem nesaņēma lielāku atbalstītāju skaitu. Tā cieņu pret veciem cilvēkiem, cieņu pret tēvu un māti, čaklumu, izdzīvošanas un pielāgošanās spēju, pašapziņu minējuši vien pāris cilvēku. Nedaudz lielāks skaits (6) kā īpašu vērtību minējuši darba tikumu, dzimtenes mīlestību (15), ģimeni, ģimeniskumu, stipras dzimtas (35; viņu skaitā katoļu kardināls J. Pujats, Mazsalacas 9. klases trīs skolēni, LU divi studenti). Salīdzinājumam — siena smaržu kā vērtību minējuši desmit no vairāk nekā 2000 aptaujātajiem.

Latvijas ainava un kultūrainava. Gandrīz katrs no respondentiem (īpaši gados vecākajiem) kā Latvijas vērtību minējis kādu

no Latvijas dabas objektiem, kas nav nekas pārsteidzošs vai jauns: “Vēsturiski kultūras zīmju sistēmu rašanās raksturojama ar plašu sākotnējo simbolu — tēlu izmantojumu, ko pirmatnējais cilvēks paņēma no nozīmīgākajiem apkārtējās dabas elementiem.”¹⁷

Aptaujās Latvijas novadu ļaudis izcēluši sev tuvākos un pazīstamākos dabas nostūrus un vietas (piem., Ērgļu klintis, Kurzemes, Vidzemes jūrmala, Kolkas rags, Dridža ezers, Teiču purvs, Nīcgales lielais akmens, Raunas Staburags, Salaca, Svētupe Vidzemē, Ventas Rumba, Saules kalns, Pokaiņu mežs). Samērā grūti ir nošķirami dabas ainavas un kultūrainavas elementi, jo Latvijā ļoti maz vietu, kas būtu ierindojamas “neskartās dabas” kategorijā (Moricsala, meži, atsevišķas pļavas). Visbiežāk kā Latvijas sakrālās ainavas reprezentanti aptaujās minēti Daugava (vairāk nekā 200 aptaujās), Jūra, Baltijas jūra, Baltijas jūras piekraste, baltā (zeltainā) jūrmalas smilts (160), Latvijas meži (87), Gauja (51), pļavas (40), Latvijas ezeri (25), upes (20). Virkne aptaujāto kā sakrālu vērtību minējusi Latvijas dabu kā veselumu (99). Citiem tie bijuši pavisam konkrēti, tradīcijā simbolisku nozīmi ieguvuši dabas objekti, visvairāk ozols (127), liepa (35), plašāk — dižkoki vai svētkoki. Atsevišķiem aptaujātajiem īpašas šķitušas Latvijas debesis, rasā un saulē mirdzošie zirnekļu tīkli, rasa no rītiem vasarā, vakari laukos vasaras vidū, Zemgales zaļie līdzenumi, laukakmeņi. Tie, kas kā Latvijas īpašo vērtību minējuši gadalaikus (35), droši vien pamatā redzējuši to kā krāšņu dabas apstākļu pārtapšanu sezonu maiņā.

Latvijas kultūrainavā starp biežāk minētajiem objektiem ir Rīga, Rīgas torņu siluete, Rīgas panorāma, Rīgas siluets posmā starp Prezidenta pili un Dzelzceļa staciju (96 aptaujātie), Vecrīga, Vecrīga naktī, vecpilsētas arhitektūra, bruģis, mājas Rīgas vecpilsētā (75), Aglonas bazilika, ietverot Aglonas skaitās ainas un apkaimes ezerus (to minējuši 87 aptaujātie), Rundāles pils (66), Sigulda (35), Rīgas Jūrmala, Jūrmalas kūrortvide, Jūrma-

las kāpas (28), Turaidas pils (15). Ne pārāk liels, bet pamanāms aptaujāto skaits iestāšanās par Latvijas lauku sētu kā sakrālu vērtību (75). Kā Latvijas kultūrainavas vērtības aptaujās minēti arī ābeļdārzi, puķu dārziņi, bišu dravas, labības lauki, koka arhitektūra, dievnami, kapsētas, lībiešu ciemi Kurzemē, zvejniekciemi, mazpilsētas, pilskalni, lauku ceļi, novadi to savdabībā u.c. Daļa no aptaujātajiem Latvijas sakrālajā ainavā redz iedzīvīgus noteiktus dzīvniekus, kukaiņus (piem., stārķis, Latvijas brūnaļa, dievgosniņa, zaķis). Kā nozīmīgi Latvijas kultūrvides elementi Latvijas svētumu sarakstā minēti pieminekļi: Brīvības piemineklis (230 reizes), Brāļu kapi (39) un Māte Latvija (5) Brāļu kapos, Latgales Māra (15).

Simboliskas vietas. Teikām un nostāstiem apvītais Staburags, kā šķiet, gandrīz pazudis no kolektīvās atmiņas, to kā vērtību minēja vien 30 vidējā un vecākā gadu gājuma aptaujātie. Tāpat arī Latvijas Zilos kalnus kā simbolisku vērtību pieminējuši vien daži cilvēki. Starp simboliskajām vietām aptaujas rezultātā tapušajā sarakstā atrodama Abrene (pieminējis viens cilvēks), Beverīna (1), Doma laukums (4), Dzintarzeme (1), Jersika (1), Lībiešu upurālas Svētupes krastā (3), Likteņdārzs (15), Litene (2) u.c. Kā redzams, simbolisku jeb sakrālu vietu nozīme mūsdienās mazinājusies, to kā īpašu vērtību pieminējuši pavisam nedaudzi. Varbūt tieši vietas (plašāk) telpas izjūtā visuzskatāmāk redzamas pārmaiņas, kas notikušas 21. gs. Tradīciju cilvēkam, ko vienlaikus var saukt arī par reliģiozu cilvēku (vārda plašākajā izpratnē), "telpa nav viendabīga: tajā ir daudz pārrāvumu, laužumu; telpas vienas daļas kvalitatīvi atšķiras no citām."¹⁸ Savukārt mūsdienu cilvēkam telpa lielākoties veido viendabīgu masu, kurā atsevišķi fragmenti, ja arī personīgu iemeslu dēļ (dzimšanas, dzīves, patīkamu atmiņu vieta u.tml.) kaut kā iezīmēti, tie visbiežāk neasociējas ar svētumiem, vēl jo mazāk ar kolektīviem svētumiem.

Pārdabiskas būtnes un simboliski tēli. Līdzīgi kā ar simboliskām vietām, arī pārdabiskas būtnes (Laima, Māra, Dievs, Jumis, Pērkons, Saule, Ūsiņš) un simboliski tēli (Antiņš, Baltais tēvs, Dullais Dauka, Lāčplēsis, Lielais Kristaps, Spīdola, Sprīdītis, Tālavas taurētājs, Turaidas Roze) aptaujas atbildēs ir atrodami, taču tie kā sakrālās Latvijas pasaules reprezentanti minēti pavisam nelielā anketu skaitā, atskaitot Lāčplēsi (60). Aptaujās Dievs (manifestēts arī kā Dieviņš, kas norāda uz folkloru, dievturību, ne kristietisko Dievu) minēts vien 14 anketās. Jāuzsver, ka starp aptaujas dalībniekiem netika īpaši izmeklēti ticīgie vai neticīgie un kam noteiktam ticīgie. Redzams, te saskatāma līdzīga attīstības tendence kā literatūrā, mākslā: tās pirmsākumos kristīgā Dieva tēls (plašāk tēma) tā vai citādi bieži bija klātesoša. Laikam virzienā uz 21. gs. ejot, Dieva vārda (vai vizuālā tēla) klātbūtne jūtamī mazinājusies, ko, kā liekas, šajā gadījumā atspoguļo arī aptaujas rezultāti. Šķiet, ka pie mums, tāpat kā citur Eiropā, šeit uzskatāmi atspoguļojas tā sauktais postpatriarhālais garīgums, ko raksturo uzskatu daudzveidība un vienotu kopsaucēju trūkums.

Simboliskas darbības un norises; simboliski datumi. Saraksts, tāpat kā pārējās sadaļās, ir izveidojies samērā garš (Baltijas ceļš, folkloras festivāls *Baltica*, 1991. g. barikādes, 1918. g. Brīvības cīņas, Cēsu kaujas, cīņas pret Bermontu, Ziemassvētku kaujas, 1941. g. un 1949. g. deportācijas, 1905. g. revolūcija, "Draudzīgais aicinājums", Dzejas dienas, Kapu svētki, Svecīšu vakars, suitu kāzas, svētku svinēšana u.c.), taču tikai dažas no tām guvušas plašāku respondentu atsauksmi. Starp tām — Jāņi (201) un Dziesmu svētki (285). Kaut arī sakrālās vērtības aptaujātajiem un, kā liekas, arī latviešiem kopumā — nav piesaistītas konkrētiem kalendāriem datumiem (ja par tādiem neuzskata Jāņus, Ziemassvētkus, Lieldienas), tomēr ir viens izņēmums, kas saistīts ar jauno laiku vēsturi. Proti, tas ir 11. un 18. novembris (95 aptaujās). Atsevišķi šie divi datumi

nav nodalīti, jo aptaujātie bieži tos minēja kopā kā vienu veselumu vai viena veseluma divas daļas. Salīdzinot ar simboliskajām vietām, simboliskie datumi ar mūsdienu Latviju saistītajiem cilvēkiem ir šķītuši nozīmīgāka vērtība (kaut vai skaitliskā izteiksmē). Ja telpas izjūta sakrālā un profānā nodalījums lielā mērā ir zudis vai jūtami mazinājies, tad sakrālā laika izjūta ir saglabājusies, kaut arī transformētā veidā, salīdzinot ar tradīciju. Proti, diez vai daudzi no tiem, kas Jāņus minēja kā sakrālu Latvijas vērtību, izjūt šos svētkus kā dievu radītus. Iespējams, Jāņu, tāpat Ziemassvētku, valstssvētku kā īpašas vērtības izcelšana saistīta ar tradīcijas pārmantoto uzskatu, ka "laiks pēc savas dabas ir atgriezenisks".¹⁹ Tieši šī atgriezeniskuma sajūta, kas sakņojas mītiskajā jeb cikliskajā laikuztverē, ilgstoši kalpojusi par kolektīvu (un vienlaikus individuālu) mierinājumu, saskaroties ar lineārā jeb profānā laika konsekvencēm (sākums un gals, dzimšana un nāve). Īpaši vasaras saulgriežu (Jāņu) kā sakrālas vērtības paturēšana, kā šķiet, atšķir latviešu etnosu no citiem Eiropā, kuriem cikliskās laika izjūtas kā vērtības paturēšana 21.gs. vairs neliekas nozīmīga.

Simboliski ēdieni, dzērieni. Viena no aptaujās plašāk pārstāvētajām sadaļām bija ēdienu un dzērienu sadaļa. Kaut arī ēdiens un dzēriens tradicionāli daudzām tautām, tai skaitā latviešiem, ir ietilpis sakrālo vērtību kodā, tomēr visbiežāk kā veselums un kā īpaši iezīmēts patērēšanas process svētkos vai godos. Vairāk nekā 60 minētajās kulinārajās vērtībās tikuši nosaukti gan dabas produkti (sēnes, arī pati sēņošana; medus; ogas), gan reģionālās virtuves ēdieni — zīmoli (biezpiens, lauku piens, biezputra ar speķi, bukstiņu biezputra, skābputra, kaņepju sviests jeb staks, maizes zupa, debessmanna, sklandrausis, zirņi ar speķi), svētku ēdieni (Jāņu siers), ēdieni-dzērieni, kas kaut kādā veidā simbolizē vai simbolizējuši Latvijas pārtikas precis (konfektes "Gotiņa", "Laimas" šokolāde, Latvijas šprotes, Rīgas balzams, Latvijas bekons). Vis-

vairāk minētā vienība ir rupjmaize (125), kas pacelta pāri ikdienišķajam pārtikas produktam, piešķirot tai īpašu statusu un iekļaujot simbolisko ēdienu reģistrā pirmajā vietā.

Simboliskas personas un lietas. Vairāk tieši minēto Latvijas personību izvēle visvairāk parāda vērtību akcentu pārbīdi mūsdienās no valstsvīriem, kultūras personībām uz sportistiem un populārās mūzikas autoriem vai izpildītājiem. Visbiežāk aptaujās minētā nozīmīgā Latvijas personība ir komponists Raimonds Pauls (139). Salīdzinājumam — K. Ulmanis (65), J. Čakste (21), V. Viķe-Freiberga (57), I. Ziedonis (78), Rainis (79), K. Barons (45), R. Blaumanis (55), sportists M. Štrombergs (35). Aptauju rezultāti liecina par tagadnisma dominanci mūsdienu kultūrā, līdzīgi, kā tas ir arī citviet Eiropā. Ja salīdzina ar Latvijas Kultūras kanonā iekļautajām personībām, tad veiktā aptauja uzrāda ne tik vien lielas, bet milzīgas atšķirības. Kultūras kanonā no rakstniekiem nosaukti Ē. Adamsons, V. Belševica, U. Bērziņš, R. Blaumanis, A. Čaks, R. Ezera, J. Jaunsudrabiņš, brāļi Kaudzītes, K. Mīlenbahs, J. Poruks, Rainis, K. Skalbe, O. Vācietis, I. Ziedonis. Lielākā daļa no šiem literātiem aptaujā nav tikuši pat minēti, vēl daļa minēti vien nelielā skaitā anketu. Tikai Raiņa, I. Ziedoņa, R. Blaumaņa un K. Barona vārds ticis minēts vairākkārtīgi, daļēji iespējams jubileju vai cita veida plašāku pasākumu un līdz ar to vārda publicitātes dēļ. Kaut arī raksta nolūks nav sniegt praktiskus padomus vai ierosinājumus, no anketu iegūtajiem rezultātiem acīm redzams, ka kultūras lauks, tāpat kā jebkurš cits lauks, ir regulāri kopjams. Ja aptaujātie skolēni savā vērtību sarakstā tikai retais iekļāva kādu no Latvijas kultūras personībām, iespējams, par tām maz skolās runāts vai ir pienācis laiks par tām runāt kādā citādā veidā, nekā tas bijis, iepriekšējos laikos pieņemts. Savukārt sportistu (M. Štrombergs, M. un T. Dukuri, A. Irbe, S. Ozoliņš, K. Skrastiņš, V. Šcerbatihs, A. Sevastova, no agrāko gadu — J. Daliņš, I. Jaunzeme, J. Lūsis, U. Semjonova)

un populārās mūzikas pārstāvju (R. Pauls, I. Kalniņš, U. Stabulnieks, R. Kaupers, M. Naumova) plašā klātbūtne sarakstā liecina, ka Latvijas cilvēki (pārsvārā jaunā paaudze) nav ārpus citviet Eiropā un pasaulē raksturīgajām tendencēm sapludināt ilglaicīgās un īslaika vērtības, sakrālā un profanā segmentus vienā kopējā laukā.

Cita aina paveras attiecībā uz simboliskajām lietām. Starp tām nosauktas tikai tādas, kas bijušas nozīmīgas ilgstošākā laika posmā: tautastēpi (105), dzintars un dzintara rotaslietas (87), Lielvārdes josta (85), sakta (15), Dainu skapis (14), Jāņu vainags, kokles, Nameja gredzens, pūralāde, lats. Pēdējais papildu simbolisko svaru ieguva, Latvijai 2014. g. pārejot uz naudas vienību eiro.

Simboliski teksti. Aptaujātie Latvijas sakrālo vērtību kategorijā ierindojuši arī ap 60 tekstu nosaukumus (tajos ietverti folkloras, literatūras, mūzikas, gan arī vizuāli teksti), starp tiem Latvijas himna “Dievs, svēti Latviju!”, dainas un pasakas kā tekstu kopums, Glikā tulkotā Bībele, A. Pumpura “Lāčplēsis”, Raiņa “Zelta zirgs”, R. Blaumaņa “Skroderdienas Silmačos”, E. Virzas “Baiga vasara” un “Straumēni”, A. Brigaderes “Dievs, daba, darbs”, A. Čaka “Mūžības skartie”, A. Grīna “Dvēseļu putenis”, L. Breikša dzejolis “Lūgšana”, filmas “Zvejnieka dēls” (rež. V. Lapenieks), “Ceplis” (rež. R. Kalniņš), “Pūt, vējiņi” (rež. G. Piesis), “Cilvēka bērns” (rež. J. Streičs), Jāņa Kalmītes gleznas, “Gaismas pils” (Auseklis, J. Vītols), E. Dārziņa “Melanholiskais valsis”, “Daugav’ abas malas” (Rainis, J. Norvilis), “Nāk rudens apgleznot Latviju” (M. Zālīte, U. Stabulnieks), “Saulē, Pērkon, Daugava” (Rainis, M. Brauns), tautasdziesma “Tumša nakte, zaļa zāle” u.c. Kaut arī kvantitatīvie rādītāji nav vienīgie rādītāji, tomēr zīmīgi, ka visvairāk reižu aptaujās minētas dainas (165), A. Pumpura “Lāčplēsis” (60). “Dievs, svēti Latviju!” kā sakrāls teksts minēts 55 aptaujās, ja neskaita vēl 115 aptaujas, kurās par sakrālu vienību norādīta Latvijas himna kā tāda. No pēdējos

gados tapušiem tekstiem sarakstā ir iekļuvusi R. Kaupera “Mana dziesma”, filma “Rīgas sargi” (rež. A. Grauba). Arī šajā sadaļā, ja salīdzina ar Latvijas kultūras kanonā iekļautajiem tekstiem, vērojamas samērā lielas atšķirības. Tā, piem., no J. Streiča filmām Kultūras kanonā minēta “Limuzīns Jāņu nakts krāsā”, aptaujātie izšķīrušies par labu “Cilvēka bērnam”. Kultūras kanonā nav ne V. Lapenieka “Zvejnieka dēls”, ne G. Pieša “Pūt, vējiņi”, ne R. Kalniņa “Ceplis”, ko Latvijas kultūrvērtību sarakstā minējuši aptaujātie.

Simboliskas vienības un zīmoli; zīmes.

No vienas puses, šajā grupā ietilpinātas daudzas plaši zināmas un tradicionālas vienības, no otras puses, tieši šajā grupā ienākušas arī jaunlaiku vienības, kas (īpaši gados jaunākajiem respondentiem) likušas nozīmīgas. No pirmajām visvairāk minētā ir latviešu valoda (130) un valsts simbolika: karogs (255), himna (119), ģerbonis (53). Atkarībā no aptaujāto vecuma grupas, specifiskajām zināšanām pārējās vienības veido lielu izkliedes lauku: jaunlatvieši; Jaunā strāva; jūgendstils; Kurzemes hercogiste; latviešu strēlnieki; latviešu tauta; latviešu tradīcijas; suitu tradīcijas; latgaliešu valoda (dialekts); līvi un līvu valoda; Latvijas novadi gan kā kopums, gan atsevišķi katrs no tiem; mežabrāļi jeb nacionālie partizāni; Ulmaņa laiki; veļu laiks; zaļumballes; Kaucmīndes mājturības skola u.c. Simbolisko zīmolu vidū vērojama vēl lielāka izkliede — nosaukti ir daudzi, bet katru no tiem minējuši ne vairāk kā viens līdz desmit aptaujātajiem: porcelāna apgleznošanas darbnīca “Baltars” (1; minējusi dzejniece L. Langa); koris “Ave Sol” (2); grupa “Čikāgas pieciņi” (3); koris “Dziesmuvara” (2); parfimērijas ražotne “Dzintars” (1); Ērenpreisa velosipēdu rūpnīca (2; minējis kultūrvēsturnieks P. Korsaks un Rīgas Motormuzeja eksperts L. Zandovskis); autorūpnīca “Ford-Vairogs” (1; minējis restaurators G. Grīnfelds); Garezera vasaras vidusskola (1; minējis tulkotājs, kultūras darbinieks ASV V. Inde); apgāds “Grāmatu Draugs” (1; nosaucis P. Korsaks); “Jaunais Rīgas teātris”

(2); koris “Kamēr” (2); Ķeguma spēkstacija (2); saldumu fabrika “Laima” (9); Latvijas Opera (6); Latvijas Nacionālais teātris (8); Latvijas Universitāte (6); radio “Spīdola” (1); zemūdenes “Ronis” (1) un “Spīdola” (1); Triju Zvaigžņu ordenis (6); sieviešu basketbola komanda TTT (2); fabrika VEF (7); grāmatu apgāds “Zelta Ābele” (1; nosaucis P. Korsaks) un vēl pārdesmit vienības. Starp jaunlaikos veidotām un pārsvarā gados jaunu aptaujāto nosauktām simboliskām vienībām minama interneta vietne “Draugiem.lv” (3); rokgrupa “Līvi” (1); rok- un folk- grupas “Pērkons” (1), “Prāta Vētra” (18; pārsvarā jaunieši), “Skyforger” (2), festivāls “Positivus” (1). Minēti arī Latvijas sporta zīmoli — hokeja klubs “Dinamo” un Latvijas hokeja izlase.

Latvijas karogu kā simbolisku un sakrālū vienību nosaukuši studenti, skolēni, pensionējušies ļaudis, kultūras darbinieki (piem., K. Skujenieks, M. Brašmane, I. Kalniņa, V. Inde), visdažādāko pārliecību un uzskatu politiķi (Dz. Ābiķis, S. Āboltiņa, V. Agešins, A. Ašeradens, G. Bilsēns, A. Brigmanis, I. Čepāne, S. Dolgopolovs, J. Dombrova, O. Kalniņš, R. Kārklīņa, V. Liepiņš, K. Olšteins, Dz. Rasnačs, J. Urbanovičs, I. Vanaga) u.c. Izvērstu rakstisku motivāciju savai izvēlei sniedza nu jau aizsaulē aizgājušais ķīmiķis R. Kalvišķis (1930–2015):

“Karogs mani savīlņo joprojām, no pirmskara bērnības laika. Esmu redzējis, kā pēc Baigā Gada beigām — sarkanarmiešu atkāpšanās — pie visām mājām parādījās sarkanbaltsarkanie karogī, kuri, neskatoties uz draudošajām represijām, pirmās okupācijas laikā tika saglabāti. Sarkanajai armijai atkāpjoties, dibinājās pašaisardzības vienības — ar karoga krāsas lentēm uz rokas. Nez kāpēc tās tagad noklusē, lai gan šīs vienības daudzus izglāba no nāves un izsūtījuma. Dibinoties zemessardzei, devām zvērestu, skūpstot Latvijas karogu. Redzēju, kā daudziem vecajiem vīriem, izgājušiem karu un Sibīriju, bija asaras acīs. Uzskatu, ka par karoga zaimošanu sodiem jābūt bargiem — līdz pat izraidīšanai

no valsts, jo tās ir mūsu senču asinis, kas kvēlo karogā.”²⁰

Nelielu, bet pamanāmu Latvijas svētumu sadaļu veido zīmes: Auseklītis jeb oktogramma (11; to minējuši gan studenti, kultūras darbinieki, gan atsevišķi politiķi, tai skaitā tagadējais Latvijas prezidents R. Vējonis), jumītis jeb jumīša zīme (2), pārkonkrusts jeb ugunskrusts (6), saulīte jeb saules zīme (4), Austras koks jeb kosmiskais koks (2). Virkne aptaujāto izvēlējušies plašākus apzīmējumus: cimdu raksti (15; tostarp bijusī trimdiniece A. Ebdene, kinorežisors J. Streičs, arī studenti, skolēni), zeķu raksti (9).

Iedziļināts un dziļi personisks ir filoloģes japānietes A. Kurosavas, kas ilgāku laiku dzīvoja Latvijā, skatiens uz Latvijas vērtībām:

“1. *Sadziedāšana*: Personīgi mana pirmā netiešā saskarsme ar Latviju bija televīzijas ziņas 1989. gadā, kad paziņoja par Baltijas ceļu, kas rādīja cilvēkus, kuri autoceļā, roku rokā stāvēt, dziedāja dziesmas. Toreiz man tas likās kaut kas svēts. Tur, kur ir vairāki latvieši, notiek sadziedāšana. Tā nav solo dziedāšana kā japāņu karaoke, kad, kamēr viens dzied, citi apkārt garlaikojas. Neskatoties uz dažādām paaudzēm, latviešu starpā ir kopīgas dziesmas, un, sadziedot tās, rodas spēcīgs spēks savienot telpiski un garīgi, reizēm savīlņojot cittautiešus. Labākais piemērs ir, protams, Dziesmu svētki.

2. *Baltijas jūra*: Nezinu, cik daudzas reizes mani izvilka latvieši pastaigāties Baltijas jūras krastā ne tikai vasaras gaišajos vakaros, bet arī ziemas vēl aukstās dienās, kad viss bija sasalis. Kad es peldējos kādā agrā rudenis vakarā koši rozā saulrieta virzienā, fiziski apjēdzu izteicienu “ūdens kā piens”. Tad varēja pa īstam lasīt latviešu dzeju.

3. *Pelēkā krāsa*: Lasot latviešu pasakas, piem., Kārļa Skalbes, pelēkajai krāsai it kā pietāv skumīgas noskaņas. Latviešu vārdi pelēcība un pelēcīgs arī nesaka neko pozitīvu. Tomēr nacionālā romantisma jūgendstila arhitektūrā, tautas tērpos, linu audumos un keramikas izstrādājumos var ieraudzīt ārkārtīgi

smalku pelēko toni, kas kopumā rāda kluso un tiro daiļumu. Pelēkā krāsa man atgādina latviešu eleganti atturīgo gaumi uz lietām.

4. *Jette Uzāne*: Jettes Uzānes cimdu izstāde man atklāja līdz tam nezināmo dzīves mākslu. Nekad nevarēju iedomāties to, ka cimdos var radīt pasakas, izteikt dainas un savas domas. Jettei bija plaša pasaule, pašai gandrīz nekustoties no vietas Dzērbenē. Jette smalki un iejūtīgi nolasīja cilvēku sirds, saules zaķu, lapu šalkoņas un noteikti ikmirkļa neredzamu putekļu virzienus... viņa mācēja parunāties ar dabu latviski. Manā uztverē Jette, aizejot Viņšaulē, kļuva par Dievu.

5. *Sēņošana*: Man šķiet, ka latvieši nekad velti netērē spēku un laiku. Pastaigājoties skaidrā mežā, baudot gaisu, latvieši sēņo, lai salasīto garšīgi notiesātu. Kopā ar latviešiem sēņot ir viena ārkārtīgi aizraujoša nodarbošanās, jo es tajā laikā varu būt pilnīgi viena un nogrimt mierīgā klusā domāšanā. No otras puses, sēņošana joprojām priekš manis ir viena no mistiskām. Tas laikam ir tāpēc, ka es nemāku atšķirt sēnes.

6. *Pirts*: Latviešiem ir sava bagāta pirts kultūra, kas skaidri atšķiras ar krieviem un somiem. Šķiet, ja ir desmit latvieši, ir desmit pirts rituāli. Kad es dzirdu izteicienu "uzmest garu", tad man šķiet, ka pirtī rodas pirts gari (*spirits*). Tā ir neizsakāmā bauda just sevi pirtsslotu šalkoņu un pirts garu miglā. Pirts senos laikos bija vieta, kur cilvēks dzimst, bet mūsdienās noteikti atdzimst.

7. *Jāņu nakts*: Kaut list, kaut auksts, latvieši brauc uz laukiem svinēt Jāņu vakaru. Ilgu laiku man vajadzēja, lai īsti saprastu šo svētku norisi un tajos ietverto garīgumu. Citādi tas man šķita gandrīz moka, jo pirms tam visi latvieši domā tikai vienu, kur un ar ko pavadīt Jāņus, pie tam, tajā naktī nedrīkst iet gulēt. Tagad es zinu, kad Jāņu nakts pilnveidojas, tad tajā naktī nav laika un telpas robežas. Tā ir Latvijā skaistākā nakts ar uguns kuriem un pļavas ziedu pušķiem. Lauku Jāņu svētku norisēs koncentrējas latviešu dabiskā kultūra.

8. *Kapsēta*: Bieži vien es labprāt eju pastaigāties kapsētās, un, manuprāt, Latvijas kapsētas, it īpaši lauku kapsētas, ir vienas no skaistākajām vietām Latvijā. Virs kapiem pūš viegli smaržīgs vējš caur tieviem koku zariem. Katram kapam blakus ir nolikts sols, kas palikušajiem ļauj pabūt kopā ar saviem mirušajiem radniekiem vai draugiem. Ja cilvēkiem tiktu dota iespēja tikt apglabātam Latvijas kapsētā, neviens nebaidītos no nāves, jo tur nāves ceļš ir tik nomierinoši zaļš ar priežu zariem un smilšaini maigs. Es no sirds apskaužu tos, kuriem ir šāda iespēja.

9. *Maize*: Vai Latvija un latvieši var būt bez rudzu un saldskābās maizes? Nevaru iedomāties latviešu tirgus bez maizes lieliem brūniem kukuļiem. Neapšaubāmi maize ir latviešu bagātības sastāvdaļa. Ja būtu smaržīgā svaigā maize ar sviestu, vairāk nekā nebūtu vajadzīgs. Ticu, ka latviešu maize priekš latviešiem ir neaizvietoājama, tāpat kā japāņu rīsi priekš japāņiem.

10. *Debesmanna*: Latvija ir pirmā un visticamāk pēdējā vieta, kur es nogaršoju tik brīnumainu desertu. Man patīk ēdiena nosaukums, kā arī krāsa, kas ļauj nogaršot arī ar acīm un prātu. Es nemāku iztulkot šo ēdienu, jo tik fantastisku izjūtu nevaru izteikt citās valodās.²¹

Starp iesūtītajām atbildēm par Latvijas svētumiem šī nav vienīgā tik izvērsta, tādu ir samērā daudz. Taču A. Kurosavas no ārpuses uz Latviju vērstais skats ir vienīgais, kurā tik poētiski (haiku filozofijas tradīcijās) ar svētku nosaukšanu manifestēta latviešos saskaņotā pašapziņa un vērtību izjūta.

Ko var secināt, ņemot vērā, ka savā laikā iecentrēts skatiens ir vairāk subjektīvs, nekā pagātni vērtējošs skatiens? Aptaujātā jauniešu (ieskaitot skolēnus) auditorija tikpat kā nepiemin (jo nezina vai, ja zina, nav bijusi pietiekama emocionāla saskare) ilgstošā tradīcijā sakņotus Latvijas svētkumus, kas tādi bija vecākajai paaudzei un paaudzēm pirms, kā piem., Staburags, vai tādas personības kā K. Valdemārs, J. Vītols,

F. Trasuns, J. Akuraters, E. Smilģis. Tomēr, piem., E. Veidenbaumu — kaut arī minējuši tikai trīs cilvēki, divi no viņiem ir jaunās paaudzes pārstāvji.

Samērā daudzās aptaujās kā Latvijas vērtība tiek minēta sēta visdažādākajās variācijās (lauku sēta, viensēta, sakoptās lauku sētas, Latgales sēta, vecas mājas ar salmu jumtiem un augstiem lieveņiem, dzimtās mājas, lauku sēta ar mājdzīvniekiem, cūka lauku sētā, govys lauku sētā, māju iekārtojums u.c.), tradicionālajā lauku sētā ietilpušās ēkas nosauktas reti. Tā riju kā Latvijas sakrālu vērtību minējuši vien trīs aptaujātie, klēti — četri, pirti nedaudz vairāk (15). Kaut arī šajā punktā sakrīt Kultūras kanonā ("Latviešu viensēta un tās elementi 16.–21. gs.") un aptaujā proponētā vērtība, ir redzams, ka praksē (ikdienā) ar to nākas saskarties arvien retāk: rijas, melnās pirtis, klētis gandrīz pilnībā pazudušas no Latvijas lauku ainavas. Ar Brīvdabas muzejā redzēto vien ir par maz, lai šīs Latvijas kultūrainavā ilgu laiku tik iederīgās ēkas saglabātos arī kultūratmiņā.

Atšķiras, bet tikai daļēji, tas, ko vērtības limenī min latvieši un cittautieši vai arī labējās un kreisās orientācijas politisko spēku pārstāvji. Piem., daudzkulturālismu kā Latvijas vērtību minējuši vien divi, viens no kuriem politiķis S. Dolgopolovs. Vienlaikus ir vērtības, ko par tādām atzīst jauni, gan ne tik jauni, politiskajos uzskatos kreisi un labēji orientēti aptaujātie. Tāda vērtība, piem., ir Rīgas Doms, ko nosaukuši gados jaunie filologi I. Barovskis, A. Medne, gan politiķi A. Bērziņš, I. Druviete, R. Rubiks, etnomuzikologs V. Muktupāvels, gan vēl vairāki citi. Savukārt hokeja komandu "Rīgas Dinamo" kā Latviju reprezentējošu vērtību minējuši gan Mazsalacas un Ludzas skolēni, gan tādi savā politiskajā orientācijā pretēji cilvēki kā R. Dzintars un N. Kabanovs. Tāpat ir ar sievietes un vīriešu specifisko skatījumu. Ir lietas, ko vairāk pamana aptaujātie vīrieši (ar tehniku saistītās lietas), un ir lietas, ko pamana sievietes (piem., puķu dārziņš), taču, piem.,

Rīgas balzamu kā Latvijas vērtību nosaukuši gan vīrieši, gan vesela virkne sieviešu.

Vērīgs lasītājs ir pamanījis, ka sinonīmu veidā rakstā (īpaši saistībā ar mūsdienām) lietoti dažādi apzīmējumi: vērtības, sakrālās vērtības, simboliskās vērtības, simboli u.tml. Sprotams, ka lietot apzīmējumu "sakrāla vērtība" attiecībā, piem., uz hokeja komandu "Dinamo" būtu pārspilēti, tā drīzāk ir šībrīža vērtība vai precīzāk — par vērtību uzskatīta vienība. Sakrālais prasa laika pārbaudi. Lai gan ir piezīmējams, ka ne tikai Latvijā, arī citviet, 21.gs. arvien vairāk pieņemas spēkā tendence tādas kategorijas kā "sakrālais" nelietot vispār vai pārnest uz lietām un norisēm, kurām agrāk ar to nebija sakara, proti, uz sportu, populāro mūziku, kā arī ar šo jomu saistītām personām (sporta, populārās mūzikas, kino "ikonām"). M. Eliade, no 20. gs. otrās puses pieredzes sliekšņa skatoties, šo tendenci pieņēma, bet pieņēma kā zobu sāpes, ar kurām jāsamierinās un kuras jāmēģina saprast plašākā kontekstā, proti, kā profānais neapzināti ietiecas sakrālajā vai pat apmainās ar to vietām.²² Savukārt 21.gs. pētnieki sportistu, popmūziķu u.tml. iecelšanu ikonū kārtā vērtē kā bieži sastopamu, ja ne pašu par sevi saprotamu un līdz ar to normālā kārtā aplūkojamu fenomenu, ievietojot to savienojuma saitē "popkultūra kā reliģija".²³

Sakrālais prasa garīgu iedziļināšanos un uztveres piepūli (kā piem., dainas), uzpūrēšanās spēju (Latvijas Neatkarības cīņas), paraugpersonību izvēli, kas tādā vai citādā veidā saistītas ar starpniecību starp dievībām un cilvēkiem vai ar iniciatīvu, izšķiršanos sabiedrībai (tautai, valstij) nozīmīgos brīžos (piem., Rainis, Aspazija, K. Ulmanis, F. Trasuns), ar priekšstatu par atsevišķu vietu īpašu nozīmību (Daugava, Baltijas jūra, svētvieta). Mūsdienų masu kultūrā sakrālā vietu tiecas ieņemt populārais, kas tradicionāli piederējis profānā kategorijai. Kādas personības vai notikuma, vai vietas popularitāti nereti veido prasmīga reklāma, biežs pieminējums (kvan-

titatīvie rādītāji), spēja nepiepūloties uztvert un līdzpriecāties (piem., par sportistu panākumiem). Ne velti mūsdienās ar sakrālo jomu agrāk saistītais jēdziens “ikona” nereti tiek attiecināts uz modi, modes stilu, sportu un tā reprezentētājiem.

Pēc vairāk nekā 2000 anketu datu apkopošanas un analīzes var saskatīt sekojošas sakrālā uztveres attīstības tendences:

1. Mūsdienu Latvijā, līdzīgi kā daudzviet citur Eiropā, 21. gs. noticis krass pagrieziens no viennozīmīgām un skaitā ne tik daudzām sakrālajām vērtībām uz dzīvošanu ar daudzējādām un daudzām sakrālā formām, kur “nav vairs centralizētas un ortodoksālas versijas par dievību, kurai visiem ir jātic; tā vietā ir mūsdienu realitāte, kas ir plurālisms, ietverošs daudz ceļu, veidu, daudz vīziju par dievišķo”.²⁴
2. Tradīcijā sakņotais nošķirums “sakrālais — profānais” ir lielā mērā sapludināts kopā, tāpēc pamatotāk ir runāt vairs ne par Latvijas svētiem un sakrālajām vērtībām, bet par šibrīža vērtībām. Vērtību saraksta izmaiņu ātrums daudzkārt pārsniedz to, kāds tas bijis iepriekšējos gadsimtos. Liela loma tās vai citas vienības (personības, notikuma, vietas u.tml.) iecelšanai vērtību kārtā ir plašsaziņas līdzekļiem, mērķtiecīgi veidoti reklāmai sociālajos tīklos. Cilvēki samērā bieži izvēlas savas vērtības tieši masu mediju sniegtās informācijas ietekmē, nevis patstāvīga, analītiska darba (garīgas piepūles) rezultātā.
3. Vērojama liela, bet vēl ne nepārkāpjama, plaša starp Latvijas kultūras kanonā redzamo un veiktajā aptaujā iegūto ainu. No vienas puses, tas ir pašsaprotami, jo eksperti iemieso savā ziņā bīskapu konferenci, kas sniedz atzinumu par to vai citu kanonizējamo personu. No otras puses, paradoksāli, ka komunikācijas daudzspēju laikā vērojama nepietiekama saziņa starp “bīskapiem” (=ekspertiem, kādas jomas speciālistiem) un

“lajiem”(=nespeciālistiem), savstarpēja neuzticēšanās. Eksperti mēdz vīpsnāt par sportistu un popmūzikas izpildītāju u.tml. beatificēšanas vai pat kanonizēšanas tiecību, laji par ekspertu piedāvātajām vērtībām, kas nespēj viņus uzrunāt vai ko eksperti *alias* speciālisti nespēj parādīt, apliecināt kā kultūrvērtības.

4. Ne tikai Latvijā, bet plašāk Eiropā pakāpeniski ir izveidojusies paradoksāla situācija. No vienas puses, tiek visos veidos pausta iecietība pret cita un citādiem uzskatiem un vērtībām, tiek atbalstīts un veicināts uzskatu plurālisms. No otras puses, eiropieši (Latvija te nav izņēmums) arvien biežāk pauž necieņu pret citu reliģiskajām vai tradicionālajām kultūras vērtībām (svētumiem), kas vairākkārt (Zviedrijā, Francijā u.c.) jau novedis pie fiziskas vardarbības. Veidojas ja ne gluži analogiska, tad atsevišķās izpausmēs līdzīga situācija, kāda tā bija, krustnešiem ienākot Baltijā, kad pirmskristietiskās un kristietiskās vērtības tika apliecinātas savstarpējas fiziskas ietekmēšanas veidā.
5. Atsevišķas no tradicionālajām Latvijas vērtībām (svētumiem) ir veiksmīgi pārceltas no vienas (tradīciju) valodas citā (mūsdienu), pateicoties entuziastu vai speciālistu, vai kolektīvām pūlēm, un joprojām ir gan Kultūras kanona, gan tautas vērtību sarakstā. Tādi ir, piem., Jāņi, Dziesmusvētki un Lielvārdes josta.

Avoti un piezīmes

- ¹ Lynch G. *The New Spirituality. An Introduction to Progressive Belief in the 21 Century*. London, New York: I. B. Tauris, 2007; Lynch G. *The Sacred in the Modern World: A Cultural Sociological Approach*. New York: Oxford University Press, Oxford, 2012.
- ² Contemporary Folklore: *Changing World View and Tradition*. Tartu: Institute of Estonian Language&Estonian Museum

- of Literature, 1996; *Between Sacred and Profane. Researching Religion and Popular Culture*. Ed. by Gordon Lynch. London, New York: I. B. Tauris, 2007. P. 129; Lynch G. *The New Spirituality. An Introduction to Progressive Belief in the 21 Century*. London, New York: I. B. Tauris, 2007. P.169.
- ³ Otto R. *The Idea of the Holy*, trans. JW Harvey. New York: OUP, 1923 (2nd ed., 1950; reprint, New York, 1970; Eliade M. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, trans. W. Trask, London: Harcourt Brace Jovanovich, 1959; latviešu tulk. Eliade M. *Sakrālais un profānais*. Rīga: Minerva, 1996.
- ⁴ Adamovičs L. Latviešu senrelīģija. Grām.: *Vēstures atziņas un tēlojumi*. Rīga: Izglītības ministrijas izdevums, 1937. 45.–115. lpp.
- ⁵ Straubergs K. Latvju sakrālā pasaule. Grām.: *Latvju kultūra. Rakstu krājums*. A. Švābes redakcijā. Ludwigsburg: A. Klāvsona apgāds, 1948. 19.–42. lpp.
- ⁶ Šturms E. Baltu tautu svētmeži. *Sauksme*. 1948. 1/2: 17–21.
- ⁷ Dunsdorfs E. Ķoniņu svētie meži. Grām.: *Archīvs. Raksti par latviskām problēmām*. Melbourne: Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare, piedaloties Kārļa Zariņa fondam, 1971. 2: 43–47.
- ⁸ Biezais H. *Die Gottesgestalt der Lettischen Volksreligion*. Uppsala: Almqvist & Wiksells, 1961; latv.tulk. Biezais H. *Dieva tēls latviešu tautas reliģijā*. Rīga: Zinātne, 2008.
- ⁹ Cirlot J. E. *A Dictionary of Symbols*. 2nd edition. London: "Routledge", 2001. P. 223.
- ¹⁰ Ivanov V. V. *Izbrannyje trudy po semiotike kuljtury*. T. 2. Moskva: Jazyki Slavjanskih Kuljtur, 2007. S. 545–546.
- ¹¹ <http://kulturaskanons.lv/lv/1/> (skatīts 2015.15.11).
- ¹² <http://www.lsm.lv/lv/raksts/kulturpolitika/kultura/iecerets-aktualizet-latvijas-kulturas-kanonu.a29/> (skatīts 2015.10.11)
- ¹³ *Between Sacred and Profane*. 2007. P. 8.
- ¹⁴ Lynch G. *The New Spirituality. An Introduction to Progressive Belief in the 21 Century*. 2007; Lynch G. *The Sacred in the Modern World: A Cultural Sociological Approach*. 2012.
- ¹⁵ Piem., Hawkins G. Muecke S. *Culture and Waste: The Creation and Destruction of Value*. Oxford: Rowman and Littlefield, 2003; Muecke S. History and the Sacred. In: *Indigeneity: Construction and Re/Presentation*, ed. James Brown and Patricia Sant. New York: Nova Science Publishers, 1999. Pp. 287–299; Muecke S. The Sacred in History. In: *Humanities Research*, 1999. 1: 27–37.
- ¹⁶ Bela-Krūmiņa B. Patība un sociāli kultūrālais konteksts. Grām.: *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga: LU Filozofijas un Socioloģijas institūts, 2001. 129.lpp.
- ¹⁷ Ivanov V. V. *Izbrannyje trudy po semiotike kuljtury*, 2007. S.597.
- ¹⁸ Eliade M. *Sakrālais un profānais*. 1996. 27.lpp.
- ¹⁹ Turpat. 65.lpp.
- ²⁰ Rūdolfs Kalvišķis. Rīga, 2014.21.07 (mutvārdu intervija).
- ²¹ Ajumi Kurosava. Tokija, 2013.17.03 (interneta sarakstē ar raksta autori).
- ²² Eliade M. *Sakrālais un profānais*, 1996.181.lpp.
- ²³ *Between Sacred and Profane*. 2007. P. 129.
- ²⁴ Lynch G. *The New Spirituality. An Introduction to Progressive Belief in the 21 Century*. 2007. P. 2.

CURRENT PERCEPTION OF SACRALITY OR SANCTITY

Janīna Kursīte

Summary

Keywords: *sacral and profane from the traditional aspect and nowadays, holy values of Latvia: quantitative and qualitative aspect, sacral diversity of forms today*

From 2013 to 2015, the author polled in writing over 2000 individuals in Latvia, of various ages, nationalities, and social groups. They were requested either to name or describe in detail up to 10 Latvian holy values or sacred virtues.

It was discovered that the concept of what a virtue, a sacred virtue, a Latvian symbolic virtue, is far-ranging and diverse.

Judged quantitatively, the most common poll responses named the Song Festival, the Latvian flag, the Freedom Monument, the river Daugava, Jāņi — the celebration of the summer solstice, the Baltic Sea, *dainas* — traditional Latvian folk songs, the Latvian language, and the composer Raimonds Pauls.

Overall, judging from the collection and analysis of the data of over 2000 questionnaires, today's Latvia, similar to many other locations in Europe, in the 21st century, has had a radical shift from the limited, rather finite list of sacred values to numerous and varied forms of manifestations considered sacred.

It is not unusual to find the sacredness, or pseudo-sacredness of a person, event or location formed by a skillful advertisement, common reference (quantitative indicators), or ability to detect effortlessly and relate to with delight (for example, the achievements of an athlete).